

ISSN 2707-3076 (Print)

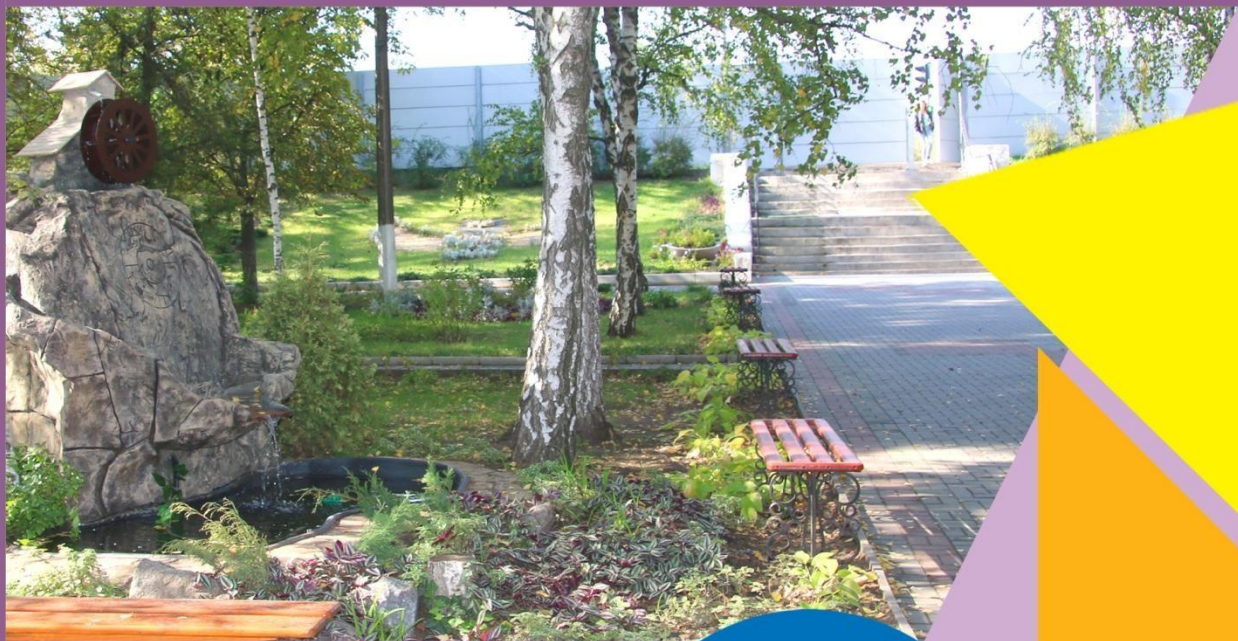
ISSN 2709-8214 (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Хортицької національної академії

SCIENTIFIC JOURNAL

of Khortytsia National Academy

Серія: Педагогіка.
Соціальна робота.

2020, 1(2)

ISSN 2707-3076 (Print)
ISSN 2709-8214 (Online)

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

Науковий журнал Хортицької національної академії

Серія:
Педагогіка. Соціальна робота
Випуск 1(2)

Запоріжжя
2020

Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) :
наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2020. Вип. 1(2).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 24104-13944Р
Офіційний сайт видання <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/njKhNA>

Журнал включено до пошукової системи відкритої наукометричної бази даних **Google Scholar**, до реферативної бази даних «Україніка наукова» та Українського реферативного журналу «Джерело», розміщений у каталозі Наукової періодики України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Головний редактор:

Нечипоренко Валентина Василівна, доктор педагогічних наук, професор, ректор Хортицької національної академії (Україна).

Заступник головного редактора:

Позднякова Олена Леонтівна, кандидат педагогічних наук, доцент, перший проректор Хортицької національної академії (Україна).

Члени редакційної колегії:

Павленко Анатолій Іванович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії вищої освіти України, завідувач кафедри соціальної роботи Хортицької національної академії (Україна).

Борисов Вячеслав Вікторович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та методик навчання Хортицької національної академії (Україна).

Цимбалару Анжеліка Дмитрівна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу інновацій та стратегій розвитку освіти Інституту педагогіки НАПН України (Україна).

Пономарьова Галина Федорівна, доктор педагогічних наук, професор, ректор комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Україна).

Петриченко Лариса Олексіївна, доктор педагогічних наук, доцент, перший проректор комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Україна).

Харківська Алла Анатоліївна, доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Україна).

Роганова Марина Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії та методики дошкільної освіти комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Україна).

Ульянова Вікторія Станіславівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри музично-інструментальної підготовки вчителя комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Україна).

Чернецька Юлія Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Україна).

Gancarz Aleksandra, Doctor, Assistant, University of Silesia in Katowice (Poland).

Chojnacka-Synaszko Barbara, Doctor, Adiunkt, University of Silesia in Katowice (Poland).

Zenon Gajdzica, Full professor, Professor, University of Silesia in Katowice (Poland).

Suchodolska Jolanta, Adiunkt, University of Silesia in Katowice (Poland).

Гевко Ігор Васильович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних технологій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна).

Цибулько Людмила Григорівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна).

Відповідальний секретар:

Сташук Ольга Олександрівна, кандидат педагогічних наук, методист науково-методичного відділу Хортицької національної академії (Україна)

Зовнішні рецензенти:

Бондар Віталій Іванович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України (Україна).

Засенко Вячеслав Васильович, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (Україна).

Елькін Марк Веніамінович, кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Україна).

Одинець Тетяна Євгенівна, доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, завідувач кафедри фізичної реабілітації Хортицької національної академії (Україна).

Корнелюк Богдан Васильович, кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Хортицької національної академії (Україна).

Лапшина Ірина Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методик навчання Хортицької національної академії (Україна).

Схвалено рішенням Вченої ради Хортицької національної академії
Протокол № 9 від 25.06.2020.

У статтях розглядаються результати новітніх теоретичних та експериментальних досліджень в галузі педагогіки та соціальної роботи. Дослідження охоплюють проблеми загальної педагогіки та історії педагогіки, теорії і методики управління освітою, теорії і методики виховання, початкової освіти, середньої освіти, професійної освіти, спеціальної освіти, а також соціальної роботи.

ISSN 2707-3076 (Print)
ISSN 2709-8214 (Online)

Municipal Institution of Higher Education
«Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy»
of Zaporizhzhia Regional Council

Scientific Journal of Khortytsia National Academy

Series: Pedagogy. Social Work
Issue 1(2)

Zaporizhzhia
2020

Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal / [editorial board : V. Nechyporenko (chief editor) and others]. Zaporizhzhia : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education FKhortytsia National Educational and Rehabilitation Academy of Zaporizhzhia Regional Council, 2020. Iss. 1(2).

Certificate of state registration of the print media Series KB № 24104-13944P
Official website of the journal <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/njKhNA>

The journal is included in the search engine of the open database **Google Scholar**, in the database "Ukrainika Naukova" and the Ukrainian journal of scientific abstracts "Dzherelo"; it is placed in the Catalog of Scientific Periodicals of Ukraine of the Vernadsky National Library of Ukraine

Chief editor:

Valentyna Nechyporenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector of the Khortytsia National Academy (Ukraine).

Deputy editor:

Olena Pozdniakova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, First Pro-rector of the Khortytsia National Academy (Ukraine).

Members of the editorial board:

Anatolii Pavlenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of the National Academy of Higher Education Sciences of Ukraine, Head of the Department of Social Work of the Khortytsia National Academy (Ukraine).

Viacheslav Borysov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Teaching Methodologies of the Khortytsia National Academy (Ukraine).

Anzhelika Tsymbalaru, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Research Officer, Chief Researcher at the Innovations and Education Development Strategies Department of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine).

Halyna Ponomarova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector of the Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council (Ukraine).

Larysa Petrychenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, First Pro-rector of the Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council (Ukraine).

Alla Kharkivska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Pro-rector for Scientific and Pedagogical Work of the Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council (Ukraine).

Maryna Rohanova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theories and Methods of Preschool Education of the Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council (Ukraine).

Viktoriiia Ulianova, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Musical and Instrumental Teacher Training of the Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council (Ukraine).

Yuliia Chernetska, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council (Ukraine).

Aleksandra Gancarz, Doctor, Assistant, University of Silesia in Katowice (Poland).

Barbara Chojnacka-Synaszko, Doctor, Adiunkt, University of Silesia in Katowice (Poland).

Gajdzica Zenon, Full Professor, Professor, University of Silesia in Katowice (Poland).

Jolanta Suchodolska, Adiunkt, University of Silesia in Katowice (Poland).

Ihor Hevko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Computer Technologies of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine).

Liudmyla Tsybulko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University» (Ukraine).

Executive secretary:

Olha Stashuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Methodist of the Scientific and Methodological Division of Khortytsia National Academy (Ukraine)

External reviewers:

Vitaliy Bondar, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Ukraine).

Viacheslav Zasenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Director of the Institute of Special Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Ukraine).

Mark Elkin, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Pedagogical Skills of Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University (Ukraine).

Tetiana Odynets, Doctor of Science of Physical Education and Sport, Professor, Head of the Department of Physical Rehabilitation of the Khortytsia National Academy (Ukraine).

Bohdan Korneliuk, Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor at the Department of Social Sciences and the Humanities of the Khortytsia National Academy (Ukraine).

Iryna Lapshyna, Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor at the Department of Pedagogy and Teaching Methodologies of the Khortytsia National Academy (Ukraine).

Approved by the Academic Council of the Khortytsia National Academy
Protocol № 9 from 25.06.2020.

The articles deal with the results of the latest theoretical and experimental research in the field of pedagogy and social work. Research covers the problems of general pedagogy and history of pedagogy, theories and methods of educational management, theories and methods of training, primary education, secondary education, vocational education, special education and social work.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Антибура Ю. П. Науково-методичне забезпечення шкільної історичної освіти в Україні (кінець ХХ - початок ХХІ століття): історіографія навчальних видань.....	7
Дергач М. А. Особливості розвитку вітчизняної теорії та практики використання театрального мистецтва в навчально-виховній роботі з дітьми в першій третині ХХ ст.....	15
Павленко А. І. Роль і місце біографічного методу у методології педагогіки.....	30
Платаш Л. Б. Становлення державно-громадських механізмів розвитку інклюзивної освіти в Україні (1990-2020 рр.).....	40

РОЗДІЛ 2. СЕРЕДНЯ ОСВІТА

Андрєєв А. М., Тихонська Н. І. Міський конкурс творчих робіт з удосконалення фізичного демонстраційного експерименту як форма залучення учнівської молоді до інноваційної діяльності.....	55
Бессараб А. О., Пономаренко О. В. Способи формування мотивації школярів до дистанційного навчання: огляд зарубіжного та українського досвіду.....	64
Каліжанова Г. Н., Пісарєва Т. А. Особливості використання матеріалів TED Talks на уроках англійської мови.....	74
Корольова Л. М. Сучасні форми, методи й засоби підготовки майбутнього вчителя нової української школи до розвитку креативних здібностей молодших школярів.....	80
Маврін В. В. Психологічні засади становлення дитини як суб'єкта життєтворчості в освітньому просторі нової української школи.....	88

РОЗДІЛ 3. ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Борисов В. В., Лупінович С. М. Дослідження взаємозв'язку рівнів рефлексійності з показниками самоактуалізації майбутніх вчителів початкових класів у закладі вищої освіти.....	101
Гевко І. В. Застосування цифрових інформаційних ресурсів в дистанційному навчанні.....	111
Дьоміна В. В. Проблема формування медіаграмотності майбутніх перекладачів.....	119
Казаннікова О. В. Використання технології воркшопу у процесі практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності.....	126
Марків В. М., Онищенко І. В. Формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкової школи засобами технології BYOD.....	137
Червоненко К. С. Зміст та форми практичної підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської молоді.....	147

РОЗДІЛ 4. СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

Бочков П. М. Корекційно-педагогічна тактика подолання порушень рівноваги у дошкільників.....	155
Найдьонова Г. О., Зацепіна Т. В. Особливості гендерної ідентичності у підлітків із розладами аутистичного спектра.....	163

РОЗДІЛ 5. СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Кротенко В. І., Найдьонова Г. О. Метафора як метод консультативної роботи психологів та соціальних педагогів з батьками.....	172
Мосаєв Ю. В. Проблеми становлення екологічної соціальної роботи в Україні.....	180

CONTENTS

CHAPTER 1. GENERAL PEDAGOGY AND HISTORY OF PEDAGOGY

Yuliia Antybura Scientific and methodological support of school education in history in Ukraine (the end of XX - the beginning of XXI century): historiography of educational editions.....	7
Marharita Dergach Development peculiarities of domestic theory and practice of using theater art in educational work with children in the first third of the XX century.....	15
Anatolii Pavlenko Importance and place of biographical method in pedagogical methodology.....	30
Larysa Platash State and public mechanisms for the development of inclusive education in Ukraine (1990-2020).....	40

CHAPTER 2. SECONDARY EDUCATION

Andrey Andreev, Natalia Tikhonskaya City competition of creative works on improvement of physical demonstration experiment as a form of involvement of student youth in innovative activity.....	55
Anastasiia Bessarab, Oleksandr Ponomarenko Ways of formation of pupils' motivation in learning: foreign and Ukrainian experience.....	64
Anna Kalizhanova, Tatyana Pisareva The peculiarities of using TED Talks materials in ESL classrooms.....	74
Lyudmila Koroliova Modern forms, methods and means of training future teachers of the new Ukrainian school for the development of creative abilities in primary-school pupils.....	80
Vitalii Mavrin Psychological foundations for child's forming as a subject of life-creation in the educational space of the new Ukrainian school.....	88

CHAPTER 3. VOCATIONAL EDUCATION

Viacheslav Borysov, Svitlana Lupinovich The study of the relationship between the levels of reflexivity and indicators of self-actualization among future primary school teachers in higher education institutions.....	101
Ihor Hevko Application of digital information resources in distance learning.....	111
Victoriia Domina The issue of forming media literacy of future translators.....	119
Olena Kazannikova Use of workshop technology in practical training for future social care teachers in terms of professional activity.....	126
Volodymyr Markiv, Iryna Onishchenko Formation of motivation for professional activity in future primary school teachers by BYOD technology.....	137
Kateryna Chervonenko Contents and forms of practical training for future social workers to organize students' volunteer activities.....	147

CHAPTER 4. SPECIAL EDUCATION

Pavel Bochkov Corrective strategy and tactics of overcoming impaired balance in preschoolers.....	155
Hanna Naidonova, Taisiia Zetsepina Features of gender identity in adolescents with autistic spectrum disorders.....	163

CHAPTER 5. SOCIAL WORK

Valentyna Krotenko, Hanna Naidionova Metaphor as a method of consultative work of psychologists and social teachers with parents.....	172
Yuriy Mosaev Problems of formation of ecological social work in Ukraine.....	180

УДК : 37.032(09):792

Маргарита Альфрїтївна Дергач
ORCID ID: 0000-0001-6740-3689
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри спеціальної педагогіки та спеціальної психології,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
margarita_solo@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ В ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТ.

В науково-методичній статті представлено результати аналізу історіографічних матеріалів з проблеми використання театрального мистецтва як засобу виховання, навчання та соціалізації дітей педагогами та театральними діячами України на початку ХХ століття. Аналіз архівних джерел, рукописів, стародруків дозволив виявити когорту педагогів, доробок яких дозволяє нам зрозуміти особливості формування теоретичних основ та практики впровадження театрального мистецтва в освітню систему України.

Було визначено, що в педагогічних матеріалах початку ХХ століття наголошувалося на важливості засобів театру для розвитку складових естетичної сфери людини; морально-етичних якостей особистості, збудження її творчих сил, психологічних і психофізичних характеристик дитини: увага, пам'ять; самосвідомість, емоції, почуття, емпатійність, комунікативні навички. Особливо педагогічними діячами цього історичного періоду визначалися можливості театрального мистецтва в опануванні дітьми рідною мовою, у вихованні уважного і грамотного глядача.

Ключові слова: театральне мистецтво, навчання, виховання, школярі, педагогічна думка, педагогічна практика, історія педагогіки початку ХХ ст., Україна.

Вступ. На сучасному етапі модернізації суспільних відносин в Україні особливої гостроти й актуальності набувають питання всебічного формування особистості, здатної до самовиховання, творчого саморозвитку та самореалізації. Необхідність вирішення зазначеної проблеми зумовлена соціальними, культурологічними та педагогічними чинниками й викликає потребу в пошуку засобів формування особистості, одним з яких є мистецтво, зокрема театр.

Аналіз історико-педагогічного досвіду застосування театрального мистецтва у вітчизняній освітньо-виховній системі, викладений нами в попередніх дослідженнях (Дергач, 2012) продовжує зберігати актуальність, оскільки дозволяє отримати цілісну картину розвитку теорії практики використання театрального мистецтва як засобу формування особистості, виявити історичний зв'язок проблем минулого й сьогодення, осмислити та презентувати накопичені в історії педагогічної думки й школи форми, способи, методи впливу на особистість засобами

театрального мистецтва, розробити на їхній основі теоретичне й методичне підґрунтя введення театрального мистецтва як засобу формування особистості в сучасній вітчизняній освітній простір.

Інтерпретований доробок педагогів минулого, використання технологій, що були апробовані в історії вітчизняної культури, теорії та практики шкільництва, дає можливість розширити змістовну й технологічну частини педагогічного супроводу процесу формування особистості в ході її соціалізації, виховання, навчання; осмислити театральне мистецтво як самобутній оригінальний соціокультурний феномен, що має культуротворчий і психолого-педагогічний потенціал, використання якого здатне якісно оновити й удосконалити педагогічний процес.

Сучасна українська історіографія налічує певну кількість праць з історії розвитку педагогічної думки та практики використання театрального мистецтва як засобу формування особистості. Дослідники історії розвитку театрального мистецтва, діяльності братських шкіл і академій (XVI-XVII століття) вказують на особливе значення шкільної драми у вихованні учнів. Проблеми естетичного виховання дітей і молоді в ході музично-театральної діяльності в Україні в другій половині XIX - початку XX століть висвітлено в публікаціях О. Михайличенка (1999); питання морально-етичного виховання учнів засобами театрального мистецтва в Україні 1918-1941 років розроблено О. Котиковою (1989); особливості вивчення драматичних творів як засобу естетичного виховання школярів у 1930-1970-х рр. проаналізовано А. Барановою (1977); історичні аспекти використання театрального мистецтва в процесі естетичного виховання школярів частково вивчено М. Левченком (1996); використання української народної іграшки в творчій роботі з молодшими школярами досліджено С. Федоренко, А. Дашковською (2019). Проте початок XX століття, який відрізняється не лише бурхливими історичними подіями, ідеологічними протистояннями, а й активними пошуками в галузі естетичного навчання і виховання, ще не отримали достатнього осмислення. Особливу цікавість, на нашу думку, викликає доробок першої третини XX століття науковців та практиків, які теоретично осмислювали та практично використовували театральне мистецтво в справі виховання і навчання школярів і юнацтва.

Мета статті – на основі аналізу історіографічних матеріалів визначити теретичні підходи та особливості використання театрального мистецтва в освітньо-виховній системі України першої третини XX століття.

Методи дослідження: науковий пошук здійснювався шляхом вивчення архівних матеріалів, стародруків, педагогічних журналів кінця XIX - початку XX ст., рукописів, відповідно були використані пошуково-бібліографічний, історіографічний, гіпотетико-дедуктивний, інтерпретаційно-аналітичний, порівняльно-зіставний методи.

Наприкінці XIX - початку XX ст. плеяда російських і українських вчених, психологів, фізіологів, педагогів, учителів долучилися до загальноєвропейського дискурсу, що розгорнувся навколо питання про значущість театрального мистецтва в розвитку особистості дитини. Серед найвидатніших постатей слід назвати М. Бахтіна, М. Дрізена, О. Буткевича, С. Русову, Г. Іваницю, М. Неваду, Г. Маляра, А. Калмикову. Саме їхні дослідження й думки, а також практика залучення дітей до театральної творчості дали поштовх для створення в 1920-1929 рр. вітчизняними ученими-педагогами і митцями театру концептуальних положень упровадження театрального мистецтва до шкільного життя та соціокультурної діяльності.

На початку XX ст. одним із найактивніших дослідників театру як засобу виховання дітей і молоді був М. Бахтін (1911а), який надавав цьому виду мистецтва важливого значення і вказував, що і родина, і школа в справі ознайомлення дітей з театром на той час діяли безсистемно: батьки вели дітей до театру, проте не відбирали виставу, призначену саме для них; школярі вивчали найкращі зразки драматургії, проте вчителі не намагалися продивитися з учнями їх у сценічному втіленні. Тим самим він наголошував на необхідності й важливості визначення умов і способів ознайомлення дітей із театром. Насамперед, дослідник намагався встановити, в якому віці доречно залучати дітей до театрального мистецтва. М. Бахтін вказував, що в дітей уява набагато сильніша, ніж у дорослих, а тому вплив дорослого театру на них досить значний. На його думку, це відбувається тому, що дитина, на відміну від дорослих, сприймає сценічну дію як справжню реальність, а не ілюзію, тому ознайомлення дітей із театральними виставами треба розпочинати не раніше 13-14-річного віку. Іншим аргументом на користь саме цього віку М. Бахтін висував

некоректну сьогодні думку щодо нездатності дітей молодшого віку до естетичних переживань. Про це вчений пише: «Початок серйозного естетичного розвитку можливий лише в старших класах середньої школи... Водити учнів молодшого віку на вистави серйозного репертуару є вкрай невдячним завданням: вони або засинають, або нудьгують в очікуванні якоїсь цікавої для них події (смішного чи страшного)» (Бахтін, 1911b, с. 155). Вважаємо, що основою таких думок власні спостереження ученого. Водночас необхідно враховувати, що в XIX ст. і на початку XX ст. в театрах вистави, які призначалися б для дітей молодшого віку (окрім новорічних свят), не ставилися.

Не менш значущими є пошуки М. Бахтіним відповіді на питання: для якої аудиторії повинні грати діти? Вирішуючи його, він виходив з того положення, що сценічна вистава – це засіб колективного навіювання певної ідеї за планом, намальованим автором п'єси, а тому глядачі повинні бути схильні або замотивовані на таке навіювання з боку виконавців. Враховуючи цей чинник, дослідник висунув до особистості акторів певні вимоги: вони повинні «стояти вище за публіку, яку підкорюють своєю грою». Відповідно до цього він був переконаний, що учнівську виставу не слід демонструвати перед дорослими, які можуть упереджено ставитися до дитячої театральної гри. М. Бахтін та ін. вважали гру перед батьками, родичами, керівництвом школи та іншими категоріями дорослих шкідливою та такою, що здатна породжувати в одних дітей боязкість, невпевненість, сильні хвилювання перед виставою та впродовж неї; в інших дітей навпаки – участь у виставах збуджує самовпевненість, зарозумілість, пихатість, які виникають унаслідок непомірних, надлишкових компліментів з боку дорослих.

На думку М. Бахтіна, показ дитячих вистав перед однолітками або тими, хто менший від юних акторів за рівнем розвитку та віком, найменше сприяє розвитку негативних рис характеру дитини. У цьому випадку учасники шкільного театру дійсно здатні оволодіти увагою глядачів, а тому, переповаючися гордістю, вони не мають жодного приводу для пихатості або зарозумілості. Учений указував, що «навіть почуття змагання, яке виникає в дітей протягом такої колективної роботи, набуває особливо піднесеного та шляхетного характеру» (Бахтін, 1911b, с. 184). До того ж майстерна гра окремих дітей може спонукати інших до бажання «потрапити з ними в лад», що стимулюватиме їх до самовдосконалення,

саморозвитку та сприятиме об'єднанню дитячого колективу.

Іншим важливим положенням теоретичних роздумів М. Бахтіна (1907) було визначення механізму дитячої драматичної творчості. Спостерігаючи за дитячими театральними іграми, науковець дійшов висновку, що молодші школярі в іграх намагаються по пам'яті відобразити те, що вони бачили на сцені. Причому зміст вистави залишається на другому плані, головним же для дітей є втілення низки подій епізоду, що розігрували актори (Бахтін, 1907). Тобто увага дітей концентрується не на змісті вистави, а на сценічній дії актора, на сценічних подіях, які передаються через акторську гру. М. Бахтін указував, що саме акторську роботу і наслідують діти у власній драматизації.

Дослідник зазначає, що на початку XX ст. провідною теорією щодо розуміння природи акторської гри була концепція, запропонована Д. Дідро, в якій визначалися два механізми сценічної творчості: перший – механічне зображення малюнка дій персонажа п'єси, другий – переживання почуттів, якими наділений цей персонаж. На думку М. Бахтіна, дітям притаманний саме другий тип гри. Тому, розробляючи принципи режисерської роботи з організації дитячої драматизації, учений указував на два кардинально протилежні способи, які мають позитивний і негативний вплив на дітей. Як позитивний визначався такий, при якому діти повністю розуміють п'єсу та власну роль у ній, тому й здатні інстинктивно віднайти в собі всі потрібні інтонації, рухи тіла, міміку тощо. У цьому випадку вказівки режисера щодо деяких зовнішніх прийомів гри лише допомагають дітям глибше увійти у свою роль, адже міміка та рух безпосередньо пов'язані з мовою, а правильно знайдена інтонація породжує правильний жест, вираз обличчя, і навпаки. В іншому разі, якщо діти не захоплені п'єсою або не розуміють її, вказівки професійного режисера і навчання дітей «з голосу» та шляхом показу не матимуть результату: «У кращому випадку діти, як папуги, засвоять лише зовнішні прийоми гри, у гіршому, замисляться, навіщо все це потрібно, і дійдуть висновку, що це потрібне для того, щоб справити враження на інших, залишаючись «холодними». Іншими словами, це призведе до «акторства» в розумінні удавання» (Бахтін, 1911). Така думка М. Бахтіна може розглядатися як одне з методичних положень організації дитячої театральної творчості.

Спираючись на положення про прерогативу переживання в процесі створення дитиною драматичного образу, М. Бахтін визначає умови організації театральної роботи з дітьми:

1. Повне розуміння своєї ролі та перевтілення в персонаж.

2. Наявність у дитини запасу власних спостережень, на основі яких і відбувається розробка образу.

3. Самоспостереження та самокритика. У цьому аспекті вчений указував, що дитині-актору недостатньо відчувати ті чи інші почуття, їй необхідно передати їх партнерам у грі та глядачам. Тому школяреві важливо визначити, що з арсеналу власних особистісних рис і якостей потрібне для художньо-творчого процесу і як досягти певних станів та відчуттів. Саме останні дві умови М. Бахтін вважав головними для розвитку психічних процесів дітей та молоді в ході їхньої театральної діяльності.

4. Пріоритетність художньої роботи в ході постановки дитячих вистав. Під «художністю» М. Бахтін розумів «єдність і гармонію між ідеєю та відтворенням її у виставі» (Бахтін, 1911b, с. 197). Успішність саме такого підходу, на думку вченого, полягала в тому, що діти внаслідок природної здатності до наукованості та жвавості уяви спроможні захопитися задумом автора ще скоріше, ніж дорослі. Саме це й необхідно враховувати режисерові на етапі підготовки до вистави. Стосовно таких цілей, як розвиток голосу, мови, впевненості, морально-етичних установок тощо, науковець вважав, що вирішити їх можливо тоді, коли вони залишаються на другому плані. Тобто в ході роботи над виставою під час пошуку дитиною засобів виразності розвиток мови і зазначених якостей її психіки буде відбуватися автоматично.

5. Обов'язкова, кропітка робота над виставою. Вчений підкреслює: «Не можна виступати перед будь-якою публікою з недостатньо підготовленою виставою; не можна також обирати п'єси заради виграшних ролей для дітей, п'єса обирається заради ідеї, що відображена у відповідних образах» (Бахтін, 1911b, с. 182).

М. Бахтін запропонував власний підхід поступового ознайомлення дітей із театральним мистецтвом, який базувався на дотичності розвитку дитини і театру. Для дошкільного віку вчений найдоступнішим вважав тіньовий театр (тоді його називали «китайські тіні», «іспанські тіні»). Наступним був театр Петрушки, адже «потреба сміятися в дітей така велика, що, як

показує досвід, найефектніші, найпоетичніші вистави маріонеток втрачають привабливість для дітей, якщо там нема цього персонажа» (Бахтін, 1911b, с. 159). Далі йшов театр маріонеток. Зміст лялькових вистав, підготовлених дітьми, мав казковий, історичний, етнографічний та побутовий характер. У такому театрі-грі дитина була водночас і автором, і режисером, і актором, адже вона інсценувала улюблені казки, оповідання чи сюжети різних драм і комедій та грала за усіх дійових осіб.

Поступово, підростаючи, діти переходять від лялькового до справжнього дитячого драматичного театру. Допомогати в цьому процесі, на думку вченого, повинні вистави старших дітей, що влаштовувалися під керівництвом педагогів. Отже, дошкільний вік і початкову школу М. Бахтін вважав середовищем для запровадження саме лялькового театру.

У середній школі, на думку вченого, учнівські театральні постановки можна використовувати як засіб естетичного виховання - такий, що здатен посилити естетичне враження від поетичного тексту, з яким знайомляться учні на уроках літератури: «Коли учні розігрують «Притчу про блудного сина» С. Полоцького, «Вертепну драму про царя Ірода» або сцени із «Трессотипіуса» О. Сумарокова, то це звісно лише засіб наочного навчання в руках учителя словесності» (Бахтін, 1911b, с. 205).

Особливу увагу М. Бахтін приділив учнівській драматизації та інсценізації як дидактичному засобу, який необхідно застосовувати, насамперед, на уроках літератури. Вчений указував, що «вивчати драму в класі все одно, що вивчати рослину за засушеним зразком» (Бахтін, 1911b, с. 154). Він вважав, що безпосередній обов'язок справжнього вчителя словесності - це застосовувати в навчанні, естетичному та моральному вихованні учнівської молоді наочність. Тому вчитель повинен домагатися того, щоб по можливості всі драматичні твори, які входять до навчальної програми, були продемонстровані учням у сценічному виконанні, навіть не дуже професійному. Такий метод науковець пропонував використовувати і на заняттях із Закону Божого та географії (етнографічні сценки). Ставлення М. Бахтіна до театрального мистецтва як дидактичного засобу було настільки серйозним, що він запропонував систему введення цього виду творчості до процесу навчання.

Він вказував, що в молодших класах учитель співає разом з учителем танців може поставити поетичні сценки казкового та побутового характеру, навіть невеличкі опери. У середніх та старших класах учителі нових і прадавніх мов, рідної мови та словесності можуть ставити невеличкі вистави, складність яких залежить від підготовленості класу, репертуару, теми, що вивчається. Наприклад, він пропонував обрати певну виставу російських класиків і виконати її на шкільній сцені. Такі постановки, на думку вченого, сприятимуть розвитку в учнів смаку та інтересу до класичного репертуару, а також створять певні уявлення про працю режисера й актора.

Визначивши шкільну драматизацію важливим чинником розвитку учнів, М. Бахтін позначив вимоги щодо її організації:

- основним завданням режисера у такій роботі є згуртування дітей в єдине потужне товариство;

- режисер повинен захопити дітей ідеєю вистави, а не її подробицями. Зробити це, на думку вченого, можливо і красою, і драматизмом, і навпаки, комізмом сюжету (Бахтін, 1911b, с. 201).

- з метою запобігання перевтомлюванню дітей у виборі п'єси необхідно враховувати тривалість її в цілому та окремих актів;

- ідея вистави та кожної окремої ролі не повинна перевищувати рівень розвитку й запасу спостережень дитини, адже від цього залежить її розуміння учнями (Бахтін, 1911b, с. 180).

Також учений порушував питання про організацію театральних виступів учнів на шкільних вечорах і відвідування школярами вистав у професійних театрах. Стосовно учнівської драматизації на вечірках М. Бахтін зауважував, що на шкільних дозвіллевих заходах необхідно впроваджувати рольове читання байок, оповідань, уривків з драм. Відвідування драматичних вистав, на думку вченого, повинно бути нечастим, інакше в дітей може притупитися вразливість до яскравого, нового, розвинутого нав'язлива пристрасть до видовищ. Він указував, що відвідування театру повинно бути для дітей святом, до якого вони готуються заздалегідь, краще в школі. І репертуар театру, і відвідування його дітьми та школярами повинні контролюватися радою батьків і педагогів, а проведення попередніх бесід з дітьми про зміст таких вистав є обов'язковим. Багато з положень, розроблених М. Бахтіним, були інтерпретовані радянськими педагогами і впроваджені до шкільної практики.

Іншим дослідником педагогічного потенціалу театральності мистецтва був О. Буткевич (1909). Він вважав театр засобом, який сприяє активному узагальненню в уяві дитини навколишнього життя та впливає на її психічний розвиток. Для успішного впровадження театральності творчості дітей учений пропонував дотримуватися низки умов.

До першої він відносив вибір репертуару. Дослідник наполягав на тому, що на сцені діти повинні передавати лише ті почуття та настрої, які цілком відповідають рівню розвитку їхньої психіки. У порушенні цієї умови О. Буткевич вбачав два шкідливі наслідки. Перший: під час вистави діти можуть мати вигляд маріонеток, адже їм необхідно заучувати і промовляти незрозумілі слова. Інший - порушення природного процесу духовного розвитку дітей через те, що вони змушені опанувати чужу психологію. У цьому положенні О. Буткевичем мається на увазі відтворення дитиною психофізичних дій, що зафіксовані драматургом у поведінці героїв драматичного твору і нетипові для виконавця.

Друга умова стосувалася принципів роботи. Під час постановки вистав дітям необхідно давати широку ініціативу та самостійність. Допомога дорослих повинна обмежуватися поясненнями та вказівками, які робляться на етапі початкового читання п'єси. Детальне режисерство взагалі неприпустиме: «Дитина, що захоплена роллю, грає безпосередньо почуттями, за натхненням, а постійні зауваження і зупинки режисера можуть доводити маленького актора до остовпіння» (Буткевич, 1909, с. 156).

Третьою умовою було врахування вікових особливостей глядачів. У цьому питанні думки О. Буткевича і М. Бахтіна збіглися: віковий склад аудиторії глядачів повинен максимально наближатися до віку акторів, адже товариське середовище є найбільш природним для дитячого театру.

Також педагог наголошував, що гра дітей у шкільному театрі повинна бути вільною від будь-яких розрахунків за витрачені дитиною сили та здібності, тобто бути безкоштовною.

Досвідом організації шкільних постановок на сторінках «Педагогічного листка» ділилася вчителька Фребелевського товариства А. Калмикова (1913, с. 225-229). Вона пропонувала чотири «ступені» дитячого театру, які відповідали психологічним особливостям певних вікових груп. Для більшої наочності цей матеріал подаємо у вигляді таблиці (табл. 1).

Модель дитячої театральної творчості за А. Калмиковою

Етап	Вік дітей (у роках)	Зміст театральної творчості
I	4-7	Театр дотичний рухливій грі. П'єси короткі, сюжет зрозумілий і близький дітям
II	7-11 (12)	Використання фантастичних сюжетів, казок
III	11(12)-14	
IV	14-17	П'єси змістовні, сюжети ідейні, доречно драматизація за творами авторів класичної літератури.

Серед методичних настанов учительки важливими є такі:

– з метою уникнення небажаних почуттів і настроїв дитячій виставі необхідно надати характер гри, розваги, яка влаштовується дітьми для них самих, а не задля гостей чи дорослих; для молодших дітей треба обирати п'єси з невеликою кількістю слів і багатою жвавою дією, цікавими костюмами, простою декорацією, що збуджує та підтримує почуття дітей;

– для дітей старшого віку доречно використовувати яскраві костюми та персонажі, що втілюють навчальні поняття (наприклад, букви абетки, розділові знаки, частини мови тощо).

Дослідник дитячого театру М. Дрізен (1911), стосовно змісту театральних вистав дітей вказував, що школярам молодшого віку зрозуміла і близька ілюстрація фантастичних образів, а старшим учням – історична хроніка, яку він пропонував зробити наріжним каменем шкільного театру (Дрізен, 1911).

Серед доробку українських науковців дореволюційного часу в межах досліджуваної теми найбільш значимими є педагогічні думки Г. Іваниці (1919). Розглянемо ключові положення його думок щодо виховного впливу театального мистецтва на дитину. Найважливішим є те, що дослідник вказував на позитивний вплив театру в оволодінні рідною мовою: «Будівництво в сфері українського дитячого та шкільного театру ... буде оточувати їх (учнів - М. Д.) стихією рідного слова, причому в найрізноманітніших і принагідних для дітей формах» (Іваниця, 1919, с. 1676). Вирішення цього завдання науковець вважав неможливим без створення спеціалізованої літератури, тематику якої він розподілив за трьома групами.

До першої групи входила література теоретичного характеру - статті й книжки, в яких висвітлювалися питання історії, теорії та практики дитячого і шкільного театру в контексті новітніх на той час педагогічних досягнень.

Друга група - це методична література: «На допомогу нашим дітям у сфері дитячого та шкільного театру бажано було б дати літературу практичного характеру, свого роду «енциклопедію дитячого та шкільного театру» з практичними порадами щодо організації різних форм дитячого театру, праці режисера, обладнання сцени, декорації, костюмування, гриму тощо» (Іваниця, 1919, с. 1677).

До третьої групи літератури Г. Іваниця відніс репертуарний матеріал, зауважуючи при цьому, що українською мовою таких книг або збірок майже немає: «...наприклад, у «Пораднику дітям позашкільної освіти і дошкільного виховання» (Вип. I, стор. 167-169), кількість зазначених п'єс для українського дитячого шкільного театру не досягає навіть десяти» (Іваниця, 1919, с. 1678).

У розробці дитячого драматичного матеріалу він пропонував враховувати особливості розвитку «драматичного інстинкту», і якщо першим щаблем його розвитку на той час учені вважали гру, то й у сценаріях драматизованих ігор він пропонував поєднувати різні форми художньої виразності (слово, жест, музику). Отже, на першому етапі розвитку драматичної творчості дітей необхідно використовувати ігри зі співом, постановку шарад і прислів'їв, «живі групи і картини», пантоміми, тіньовий театр.

Другим етапом у розвитку драматичних здібностей дітей Г. Іваниця визначав інсценування сюжетів нескладних дитячих п'єс та казок. І третій етап - це театральна дитяча самодіяльність. У цьому його погляди збігаються з положеннями більшості науковців-педагогів.

Досить детально Г. Іваниця розробив тематику дитячого репертуару. Він пропонував створювати драматичний матеріал за певними сюжетами:

1) біблійними, до яких автор відносить сцени із вистав «шкільної драми», адаптовані до рівня тогочасного сприйняття;

2) казковими - українські, слов'янські, західноєвропейські та східні казки;

3) фантастичними - так звані «дитячі феєрії», в яких широко використовувалися мотиви і персонажі різних казок;

4) побутовими, зокрема із життя дітей (сільське і місцеве життя, родинні події, ситуації в школі та ін.);

5) історичними (з вітчизняної та закордонної історії);

6) географічними: інсценування мандрівок із різними пригодами і широким введенням етнографічного матеріалу.

Також Г. Іваниця вказував, що, окрім книжок із текстом п'єс, бажано укладати методичні збірники з тематикою та сюжетними лініями, на основі яких діти самостійно створюватимуть окремі драматичні сценки або цілі вистави. Такі збірники вчений вважав корисними і для вчителів, адже за тогочасними педагогічними вимогами художня творчість дітей виявлялася не лише в постановці авторських п'єс, а й у створенні власних драматичних сценаріїв. Тож такі збірки могли б допомогти вчителям, які зацікавилися методом драматизації як засобом розвитку й освіти дітей.

Окрему увагу Г. Іваниця приділив змісту дитячих дозвіллевих заходів - ранків і вечірок. Він вказував, що ці заходи можуть бути двох типів. Перші - це такі, що поєднані однією темою (наприклад, присвячені письменникові або певній історичній події чи географічному явищу). Інші - на зразок концертної програми, тобто складаються з низки номерів, різноманітних за характером та способом виконання (декламація, мелодекламація, сольні та хорові співи, інсценівки, вистави тощо).

Про можливість використання шкільної драматизації як педагогічного засобу наголошував М. Невада (1911). Визначаючи виховне значення шкільних вистав, він зауважував, що вони здатні:

– внести до сірої шкільної буденності нову свіжу течію;

– збудити в душі дитини творчі сили; привчити школярів до публічних виступів;

– навчити їх володіти голосом, рухом, мімікою; зблизити учнів з учителем;

– допомогти вчителю ближче пізнати дітей і тим самим ефективніше на них впливати.

Тож М. Невада визнавав, що шкільна вистава - це не просто приємна розвага, а педагогічна справа, яка потребує методичного осмислення (Невада, 1911, с. 19). В основі сценічної гри дитини, на його думку, лежить дитяча безпосередність, щирість і жвавість фантазії. Саме цими особливостями шкільного віку повинен

керуватися вчитель під час роботи над виставою, а не муштрувати учнів у сценічній техніці, адже копіювання - це не творчість. Про це він пише так: «Нестримний політ фантазії, властива дітям чутливість, вразливість і сильне переживання образу, яке виникає в уяві дитини в ході зрозумілої сценічної події, призводять до того, що ця експресивна аудиторія правильно відгукується на окремі моменти п'єси» (Невада, 1911, с. 23). Тому, розробляючи методичні підходи до організації репетицій, педагог головним уважав розуміння учнем характеру дійової особи. Поряд із цим М. Невада пропонував застосовувати такі методичні прийоми: ознайомлення із творчістю драматурга, колективне розподілення ролей, спільне читання тексту п'єси з подальшою зчиткою, планування репетиційної роботи над виставою. Ці прийоми, по суті, використовуються в професійній режисерській роботі над виставою.

Окрім репетицій із дітьми-акторами, педагог пропонував проводити попередні бесіди із дітьми-глядачами, що дозволяло останнім краще зрозуміти зміст вистави. У таких вступних промовах дітей знайомили з творчим портретом автора п'єси, її змістом, давали характеристику дійових осіб тощо.

Як і більшість педагогів, М. Невада висловлював власну думку щодо жанрового наповнення шкільної театральної роботи:

– молодші школярі повинні інсценувати байки, народні казки, побутові діалоги, сцени з оповідань;

– учні 3-4 класів можуть ставити водевілі, комедії, класичні п'єси.

Особливу увагу педагог приділив такій формі дитячої творчості, як інсценування «пісень в особах». Цей спосіб театральної роботи учнів він вважав першим кроком до постановки дитячих опер.

Позитивне виховне значення шкільної драматизації визнавав і український педагог Г. Маляр (1918). На його думку, театральне мистецтво здійснює особливий вплив на процес запам'ятовування, адже в стані емоційного збудження, в якому перебуває дитина під час перегляду або участі у виставі, вона здатна надовго запам'ятовувати текст, навіть може його цитувати. Взагалі Г. Маляр вважав, що під час вистави «дитина живе іншим життям» (Маляр, 1918, с. 20), а це у свою чергу, дозволяє вчителю розвинути її здібності, зокрема виразність мови. Педагог порівнював поведінку дітей на новорічних

святах і в шкільних виставах, вказуючи на незначне виховне значення ялинкових свят. Про це він пише так: «Коли дитина на ялинці читає якийсь вірш, ми вимагаємо від неї виразності, що вдається не досить часто, бо задля цього треба вже мати хоч якась артистичне виховання. Щоб дитина переживала те, про що вона говорить, треба хоч трохи наблизити її до відповідних обставин, викликати в неї певний настрій, якого на ялинках ніколи не буває. У виставі ж є всі умови: дитина тут всім живе, і тут їй легко увійти, як кажуть, у свою роль. Отже, беручи участь у виставі, дитина може виявити (і розвинути - М. Д.) свій артистичний хист» (Маляр, 1918, с. 20).

У справі розвитку шкільної театральної творчості учнів Г. Маляр пропонував заручитися допомогою відділів повітових шкільних рад або повітових народних управ. За допомогою цих установ він пропонував створити фонд декорацій, костюмів та іншого театрального знаряддя, яким можуть користуватися всі школи, а показ шкільних вистав пропонував улаштувати на сценах народних будинків. Такої ж думки дотримувався І. Крижановський, який 1918 року на сторінках часопису «Вільна українська школа» порушував питання про організацію позашкільної освіти в Україні.

Організацію дитячих вистав у сільських школах досліджував полтавський учитель Д. Соловей (псевдонім - Митрусь) (1919) (Митрусь, 1919). Спираючись на власні спогади про драматизацію в шкільні роки оповідань М. Гоголя, він вказував, що головне завдання учнівських театральних забавок-вистав полягає в збудженні творчості, вихованні морально-естетичних ідеалів дітей: «Якщо нам пощастить показати дитині чи підлітку картину чогось високого, світлого, морального, чогось такого, що загострює образи життя, то ми зробимо велике діло» (Митрусь, 1919, с. 52). Відповідно до цього положення педагог висунув певні вимоги до учнівського репертуару: він повинен бути героїчним, казковим, фантастичним, таким, який прикрашає життя дітей, будить найкращі почуття їхньої душі; закінчуватися п'єса повинна високою мораллю, форма боротьби добра і зла не має бути грубою, такою, що ображає етичні почуття дитини.

Досить цікавий доробок з досліджуваної проблеми залишила С. Русова (1916). Звернення Софії Федорівни до театрального мистецтва як до педагогічного засобу було не випадковим. З родиною видатного представника національного

театрального мистецтва М. Старицького С. Русова познайомилася в період улаштування першого дитячого садка: діти Старицьких відвідували цей заклад. Трохи пізніше (1872 р.), коли сестри Ліндфорс «цілком увійшли в українське громадянство», вони познайомилися з П. Чубинським, видатним науковцем і громадським діячем, одним із організаторів аматорського театру Київського університету (1859 р.). Згодом при дитячому садку-пансіоні Марії та Софії Ліндфорсів був улаштований аматорський театральний гурток, де, як пишуть театрознавці, «найбільшими ентузіастками театральної справи були сестри Ліндфорс» (Русова, 1916 а, с. 181). Також відомо, що саме О. Русов запропонував Софії Федорівні зіграти роль в аматорській виставі, хоча в мемуарах вона про це не згадує. Отже, всі ці факти свідчать, що С. Русова в педагогічній діяльності звернулася до театрального мистецтва не випадково. Теоретично осмислюючи вплив театру і драматизації на розвиток дитини, вона спиралася не тільки на результати досліджень, а й на власний досвід акторської роботи.

Ключовим положенням теорії видатної української вченої щодо впровадження театрального мистецтва до навчально-виховного процесу шкіл була поширена в той час теорія американських психологів про драматичний інстинкт дитини. Осмислюючи їхні погляди, С. Русова вказувала: «Драматичний інстинкт певною мірою є виявом художньо-естетичного, яке вкладене в душу людини самою природою, але, безперечно, його естетична цінність перебуває в залежності від вражень, отриманих у дитинстві [...] Драматичний інстинкт є одним із найважливіших спонукань до художньо-творчої роботи, а відтак і до сприйняття естетичних вражень» (Русова, 1916 б, с. 4-5). На таких засадах педагог обґрунтовувала необхідність естетичного виховання дітей дошкільного та шкільного віку різними засобами, зокрема і театром. Спираючись на поширену в той час теорію драматичного інстинкту, педагог виокремлювала дві форми драматизації - активну й пасивну. Під активною формою С. Русова розуміла розігрування дітьми певних сюжетів, що створювалися за літературною основою, тобто це фактично були драматизовані ігри. Окремо науковець розглядала драматизацію навчального матеріалу на уроках, але до форми активної драматизації таку діяльність учнів не відносила. Пасивна форма драматизації, за С. Русовою, - це «відвідування театру,

кінематографа, цирку тощо» » (Русова, 1916 d, с. 1), тобто таких видовищ, які здатні викликати в дитини певні почуття, що безпосередньо впливають на її особистість й сприяють свідомому та несвідомому програванню дітьми запропонованих сюжетів. Розглянемо більш детально погляди С. Русової на організацію драматичної діяльності дітей у вказаних формах драматизації.

Драматизовані ігри дослідниця вважала основою розвитку дітей дошкільного віку. Підтримуючи концепцію С. Холла, вона говорила, що в основі такої діяльності дітей молодшого віку лежить їхня потреба до імітації поведінки тварин та дій знайомих людей. Тому сюжетами драматизованих ігор пропонувала обирати побутові казки, в яких зображується життя дітей, та казки про звірів. На її думку, вихователь тим самим підтримував природне бажання дитини перевтілюватися в близький і простий образ. Пріоритетність казкового репертуару С. Русова пояснювала й тим, що мова таких фольклорних творів досить образна, має постійні повтори, що значно полегшує процес її запам'ятовування дітьми.

За її концепцією, сюжети драматичних ігор необхідно поступово ускладнювати. Від побутових казок, казок про тварин вона пропонувала переходити до народних міфів, наприклад Гапавата, Калевала та ін. Старші діти, на думку С. Русової, можуть грати за сюжетами авторських літературних творів (наприклад гра в «Робінзона», яка може тривати довгий час). До загальновідомого сюжету роману Д. Дефо «Робінзон Крузо», за яким і мали грати діти, науковець пропонувала додавати пригоди, які вигадували б самі діти. Власну ініціативу дітей С. Русова вважала найголовнішою умовою організації драматизацій будь-якої форми. Кількісний склад учасників такого виду діяльності принципового значення не мав, головне – це свобода дитячої творчості та якомога менше втручання й керівництво з боку педагога.

Найголовнішим видом дитячої драматизації вона визнавала роботу шкільного театру як особливого засобу розвитку драматичного інстинкту та окремих психічних утворень дітей. Наприклад, дослідниця зауважувала: «Під час драматизації укріплюється, насамперед, душевна художня самосвідомість дитини, пробуджується її здатність розуміти на чуттєвому рівні різноманітні чужі психічні переживання, тому в дітей зростає

солідарність з іншими людьми»... » (Русова, 1916 с, с. 7). Більшість дітей чудово відображає різних персонажів, адже вони на основі інтуїтивних відчуттів здатні зрозуміти той психологічний типаж, який грають. Отже, у процесі драматизації діти отримують глибокі душевні переживання, що «сприяє зростанню їхньої душевної свідомості, їхніх симпатичних здібностей» (Русова, 1916 d, с. 3). Тобто науковець підкреслює вплив учнівської драматизації на розвиток емпатійних здібностей школярів.

Окрім цього С. Русова вважала, що участь дітей у високохудожніх шкільних виставах здатна розвинути смак дітей і виховати з них уважних і грамотних глядачів.

Звертаючись до учнівської драматизації, С. Русова узагальнювала тогочасну практику роботи шкільних театрів. Аналіз результатів опитування вчителів дозволив дослідниці зробити певні висновки:

- учнівські вистави є корисними, такими, які надають незабутні художньо-естетичні переживання літературних творів і можливість для різнобічного самовиявлення учнів;

- у процесі виконання ролі діти привчаються до самовладання; до монотонного шкільного життя вноситься різноманіття;

- драматизація сприяє дружньому зближенню учнів з учителями.

Поряд із цим дехто з опитаних педагогів вказував на негативні наслідки шкільних вистав:

- через те, що не всі учні (навіть одного класу) можуть брати участь у виставі, виникає заздрість в одних і погорда в інших школярів;

- під час підготовки й показу вистави створюється атмосфера нервового збудження, що відволікає дітей від спокійного врівноваженого ритму шкільного життя.

Окрім думок учителів, Софія Федорівна вивчала ставлення учнів до шкільної драматизації: серед школярів також проводилося опитування. Більшість дітей висловилися позитивно щодо шкільного театру: діти були задоволені нагодою вдягти гарне вбрання, можливістю пограти; були й такі, які говорили, що вони навчилися правильно говорити, гарно вимовляти слова » (Русова, 1916 d).

Враховуючи результати свого дослідження, С. Русова зробила висновок про корисність шкільних вистав, а негативних моментів, на її думку, легко можна уникнути завдяки педагогічному такту. Тому вона наполягала, що

впровадження учнівської драматизації до шкільного життя й навчальних предметів є бажаним виховним засобом.

Розробляючи методичні настанови щодо шкільної драматизації, Софія Федорівна пропонувала розпочинати драматизовану гру з виразного читання або розповіді дітям цікавої історії, саме враження від такої історії, на її думку, спонукатиме дітей до гри. Окрім цього, бажання дітей програти те, що вони почули, може виникнути не одразу. Найчастіше це залежить від того враження, яке справить на дітей розповідь. Якщо діти не виявляють ініціативи, педагог пропонувала застосувати низку прийомів: прочитати або розповісти історію ще раз; запропонувати дітям поімпровізувати з її текстом; придумати умови, за яких відбуватимуться події оповідання; принести й обіграти аксесуар, який би стосувався змісту оповідання; звернути увагу дітей на якусь деталь у змісті оповідання і тим самим підштовхнути їх до драматизації. Для того щоб яскравий образ сприяв збудженню емоції безпосередньо під час читання оповідання або після нього, С. Русова пропонувала влаштовувати «живі картини»: «переживання буде інтенсивним і (текст. - М.Д.) продекламується з великим натхненням. Нерідко декламацію можна супроводжувати і світловими картинками» (Русова, 1916с, с. 6). Тобто педагог повинен створити такі умови, які б захопили дітей і викликали в них бажання відобразити сюжет у власних діях.

У наукових розвідках Софія Федорівна окреслила вимоги до сюжетів, які можна пропонувати учням для драматизації: сюжет повинен бути доступним, цікавим, наповненим життєвістю й відбуватися в простих умовах.

Проводити великі драматизовані видовища С. Русова пропонувала не більше, ніж 4-5 раз на рік, оскільки такий вид діяльності передбачає «інтенсивну роботу і наслідувальних, і творчих сил дітей, вона втомлює й не повинна переходити в дещо шаблонне» (Русова, 1916с, с. 6). Також педагог-науковець визначала завдання керівника учнівської драматизації, серед яких значними були такі: керівник повинен підбадьорювати несміливих дітей; стежити за тим, щоб найактивніші учні не грали постійно головні ролі; домагатися того, щоб драматизація була природною.

Особливу увагу науковець приділяла учнівській драматизації як дидактичному засобу. На її думку, драматизація та шкільні вистави полегшували вивчення іноземної мови, літератури,

історії: «Це великий засіб, коли відомості з історії, літератури, мови засвоюватимуться не за підручником, а шляхом переживання, живою мовою, яка переповнена почуттями й образами. Тоді драматичний інстинкт стане не лише виховним прийомом, а й методом навчання. Послідовно організовані вистави, у яких відтворюються різні історичні події, починаючи від первинних театралізованих народних ігор, казок, легенд, міфів, епопей, історичних драм, змусять учнів переживати всю велику поему розвитку людської культури; перевтілюватися в певні типи творців історії, починаючи від первісного австралійця, котрий ледве видобував вогонь і переслідував наївно-хитрими прийомами не менш розумного за нього птаха, і закінчуючи Юлієм Цезарем, Наполеоном, Вашингтоном» (Русова, 1916с, с. 3-4). Софія Федорівна була переконана, що такий підхід викликатиме свідоме вивчення школярами гуманітарних наук.

Безперечно, позитивного значення драматизація набувала у вивченні іноземних мов: вона надавала до навчання життєвість, сприяла створенню природних форм бесіди. С. Русова пропонувала починати драматизацію навчального матеріалу з іноземної мови із простих казок, де кожному учневі необхідно було б сказати не більше 3-4 фраз. Потім пропонувалися зразки іноземної класичної літератури, в яких школярі безпосередньо знайомилися зі створеними авторами загальнолюдськими типами. У цьому аспекті педагог висловлювала досить актуальну й сьогодні думку: «Не в граматиці полягає таємниця знання мови, не в бездоганно написаних письмових роботах, а в проникненні духом мови в психологію народу, чию мову вивчаємо, тому використання драматичного інстинкту може в цій справі дати повне задоволення» (Русова, 1916d, с. 4).

Упровадження такого способу навчання й виховання, на думку С. Русової, можливе після здійснення певних теоретичних досліджень. По-перше, усвідомлення природи драматичного інстинкту, його співвідношення з іншими компонентами особистості. Вона вважала, що для цього необхідно насамперед провести психологічні дослідження і значну кількість спостережень за дітьми. По-друге, потрібна широка естетична підготовка керівників дитячою драматизацією та вчителів; ознайомлення їх із національним мистецтвом того населення, серед якого їм доведеться працювати в закладах освіти.

Науковець стверджувала, що такі фахівці повинні мати запас пісень, казок, художніх літературних творів, бути обізнаними з народними обрядами, щоб використовувати їх як тематичне і змістове наповнення учнівських драматизацій.

Пасивна форма. Щодо реалізації пасивної форми розвитку драматичного інстинкту дітей С. Русова вказувала на поєднання зусиль школи й театру: завдання школи полягало в розвитку художнього смаку дітей, в урегулюванні процесу відвідування дітьми театру й кінематографу, а завданням театру було створення по-справжньому доступного для дітей репертуару. Відносно цього С. Русова зауважувала, що участь у високохудожніх шкільних виставах розвиває смак дітей і виховує з них уважних і грамотних глядачів.

Такими були теоретичні та методичні підходи щодо визначення театрального мистецтва як виховного і дидактичного засобу. Якою була практика організації учнівської театральної самодіяльності, достеменно дізнаємося із доповіді інструктора художньої секції (прізвище якого, на жаль, не вказувалося в протоколі засідання), яку було прочитано на об'єднаному засіданні культурно-просвітницького відділу кооперативу «Об'єднання» м. Харків (Доповідь інструктора, 1918).

У межах культурно-просвітницької діяльності кооперативу працювала розгалужена та ієрархічно вибудована система художнього виховання дітей, в якій значне місце посідало театральне мистецтво. Про спосіб організації роботи в театральних колективах повідомлялося таке: кожна організована драматична група мала у своєму складі старшого товариша, так званого режисера, котрий порівняно з іншими мав досвід і любительську техніку постановки вистав. Він надавав інструкторську допомогу районному драматичному колективу зі створення вистав. Через певний час такі люди ставали учнями режисерських класів центральної музично-драматичної школи, де викладали фахівці-режисери. У центральній школі планувалася і розроблялася вся постановочна робота (як правило, 1-2 вистави), яка потім впроваджувалася в районних театральних осередках кооперативу «Об'єднання». Можемо припустити, що активно вона не проводилася, адже в документах про діяльність художньої секції кооперативу вказується на відсутність необхідної методичної літератури, драматичних творів, недостатнє матеріальне забезпечення. Щоб якось виправити складну

ситуацію, планувалося створити в центрі (м. Харків) режисерський склад, але це не дало бажаних результатів. Інструктор вказував, що такий стан речей триватиме доти, доки діти самі не пізнають специфіку образу, поки самі його не «оживлять». У цьому контексті він зауважував: «Якщо діти створять низку персонажів з обраної п'єси шляхом «живого» знайомства з ними, шляхом визначення того враження й хвилювання, яке опановує нами безпосередньо при знайомстві з образами, то ми не будемо прикро вражатися з того, що діти у виставі були «як неживі» (Доповідь інструктора, 1918). На його думку, процес виявлення внутрішнього переживання дитини залежить від того, наскільки керівник здатен побачити цей елемент її самостійної творчості, вчасно його визначити і розвинути.

Щоб процес керування театральною творчістю дітей відбувався успішно, інструктор пропонував керівникам дитячою театральною творчістю відбирати «живий матеріал», низку образів, які виникають у дитини в результаті безпосереднього прояву будь-якого враження. Цей підхід він пояснював так: «Якщо ми маємо на увазі роль метелика, то треба звернути увагу дітей на нього, на його рухи, забарвлення тощо. Тоді діти настільки переймуться отриманими враженнями, що самі зроблять рухи метелика такими, якими вони їх відчували» (Доповідь інструктора, 1918). У роботі з дитячим колективом інструктор художньої секції пропонував керівникам дитячих гуртків звертати увагу дітей на життя, на його виявлення та характерні риси і змальовувати все це настільки яскраво, щоб у дітей виникла потреба показати, відобразити те, що вони побачили. Потім із низки готових персонажів за відповідного відбору керівник театрального колективу створюватиме виставу або за авторською п'єсою, або за сюжетом, який діти розробили самостійно. Успішність такого методу роботи, на думку інструктора, залежить від здібностей керівника та від виявлення ним творчого потенціалу дітей.

Аналіз архівних матеріалів, періодичних науково-педагогічних видань початку ХХ ст., мемуарів провідних педагогів і театральних діячів цього часу дозволив виявити низку персоналій, які вперше в історії педагогічної думки вказували на необхідність естетичного виховання особистості засобами театрального мистецтва й активно розробляли способи і методи уведення театрального мистецтва до системи навчання та виховання дітей і учнівської молоді. У наступні

десятиліття зі зміною суспільного ладу створюються умови, які сприятимуть розвитку поглядів вітчизняних учених на театральне мистецтво як педагогічний засіб.

Висновки. Вивчення теоретичного доробку російських та українських культурологів, громадських діячів та педагогів першої третини ХХ ст. дозволило визначити коло проблем, що розроблялися в цей час, а саме: вікові межі залучення дітей до театральної творчості, специфіка аудиторії глядачів (М. Бахтін, С. Русова, О. Буткевич); механізми дитячої драматичної творчості та розробка відповідних підходів до організації театральної роботи з дітьми (М. Бахтін, М. Невада, С. Русова, О. Буткевич); вимоги до відбору репертуару (М. Бахтін, С. Русова, Г. Іваниця); етапи ознайомлення дітей з театральним мистецтвом, методика організації та проведення репетиційної роботи (М. Бахтін, А. Калмикова, С. Русова, М. Дрізен) та ін. Науковці й освітяни цього часу зазначали, що до театральної роботи можна залучати дітей, які грають тільки для однолітків і батьків; ознайомлення з театральним мистецтвом треба починати з простих театральних форм, драматизованих ігор, розігрування шарад, прислів'їв, «живих картин» і поступово переходити до постановки драматичних творів; в основі дитячої театральної гри лежать емоційні переживання, і тому завдання керівника - захопити дитину, ввести її в потрібний емоційний стан.

Важливого значення для визначення шляхів упровадження засобів театрального мистецтва до педагогічного процесу набули думки М. Бахтіна і С. Русової щодо використання драматизації як дидактичного засобу на уроках літератури, мови,

історії з метою активізації навчальної діяльності, збудження уваги дітей, підвищення мотивації до навчання.

На підставі проведеного аналізу культурологічних аспектів функціонування театрального мистецтва в суспільстві, теоретичних підходів до розуміння педагогічних можливостей театру і практики використання засобів театрального мистецтва в шкільній практиці було визначено, що в педагогічних матеріалах першої третини ХХ століття наголошувалося на важливості засобів театру для розвитку складових естетичної сфери людини (М. Бахтін, С. Русова), морально-етичних якостей особистості, збудження її творчих сил (Д. Соловей, М. Невада), психологічних і психофізичних характеристик дитини: увага, пам'ять (О. Буткевич, Г. Маляр); самосвідомість, емоції, почуття, емпатійність (С. Русова), комунікативні навички і можливості (М. Невада, Г. Маляр). Окремо визначалися можливості театрального мистецтва в опануванні дітьми рідної мови (Г. Іваниця), у вихованні уважного і освідченого глядача (С. Русова).

Отже, виявлений фактологічний матеріал дає можливість зазначити, що в першій третині ХХ ст. було закладено основи щодо осмислення вітчизняного педагогічного потенціалу театрального мистецтва і здійснювалися спроби введення до освітньої практики різних форм театральної діяльності з метою формування окремих якостей і властивостей особистості.

Подальші наукові розвідки спрямовуємо на виявлення та аналіз історичного досвіду використання театрального мистецтва у вихованні та соціалізації діти з інвалідністю та обмеженнями.

Література

- Баранова А. И. Эстетическое воспитание старшеклассников средствами театрального искусства (на материале школ Белорусской ССР) : Автореф. дис. канд. пед. наук. НИИ общей педагогики АПН СССР, Москва. 1977. 19 с.
- Бахтин Н. Н. Воспитательное значение театра. Сб. педагогических статей в честь А. Н. Острогорского. Санкт-Петербург : Б. И., 1907. С. 321-345.
- Бахтин Н. Н. Обзор пьес для детского и школьного театра. *Русская школа*. 1911а. № 1. 15-30.
- Бахтин Н. Н. Театр и его роль в воспитании. *В помощь семье и школе*. Москва : Польша, 1911б. С. 133-211.
- Буткевич А. Воспитательное значение детского театра. *Воспитание и обучение*. 1909. № 5. С. 146-158.
- Дергач М. А. Театральне мистецтво як засіб формування особистості в історії педагогічної думки та школи України в ХХ столітті : дис. доктора пед. наук. Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Луганськ. 2012. 492 с.
- Доповідь інструктора художньої секції кооператива «Об'єднання». ЦДАВОВіУУ, Ф. 111., Оп. 1., Спр. 427, арк. 44-зв.

- Дризен Н. В. Влияние театра на детей и юношей школьного возраста. *Русская школа*. 1911. № 1. С. 38-52.
- Іваниця Г. Український дитячий та шкільний театр. Книгаль, 1919. С. 25-26, 1677-1679.
- Калмикова А. Дети и театр. *Педагогический листок : Журнал для воспитателей и народных учителей*. 1913. № 3. С. 225-229.
- Котикова Е. М. Нравственно-эстетическое воспитание учащихся средствами театрального искусства в Украинской ССР (на материале театров для детей 1918-1941 гг.) : Автореф. дис. канд. пед. наук. Киевский гос. пед. ин-т им. А. М. Горького, Киев. 1989. 24 с.
- Левченко М. Г. (1996). Естетичне виховання старшокласників у процесі шкільної театральної діяльності : Автореф. дис. канд. пед. наук. Східноукраїнський університет, Луганський державний педагогічний інститут імені Т. Г. Шевченка, Луганськ. 21 с.
- Маляр Г. Дитячий театр. *Вільна Українська школа*. 1918. № 5-6. С. 19-21.
- Митрусь Дитячий театр. *Театр на селі :порадник по організації народного театру*. Полтава : Друк-ня Полтавської Спілки Споживчих Тов-в, 1919. С. 49-54.
- Михайличенко О. В. Нариси з історії музично-естетичного виховання дітей та молоді в Україні: друга половина XIX - початок XX ст. Київ : Видавничий центр КДПУ, 1999. 255 с.
- Невада М. Дещо про театр в школі. *Світло*. 1911. Березень. С. 17-24.
- Русова С. Ф. Драматический инстинкт и его значение в воспитании. *Для народного учителя: педагогический журнал*. 1916а. № 11. С. 1-8, 181.
- Русова С. Ф. Драматический инстинкт и его значение в воспитании. *Для народного учителя: педагогический журнал*. 1916b. № 12. С. 2-7.
- Русова С. Ф. Драматический инстинкт и его значение в воспитании. *Для народного учителя: педагогический журнал*. 1916с. № 13. С. 1-8.
- Русова С. Ф. Драматический инстинкт и его значение в воспитании. *Для народного учителя: педагогический журнал*. 1916d. № 14. С. 1-5.
- Федоренко С. В., Дашковська А. В. Формування образотворчої компетентності у молодших учнів зі зниженим зором про українську народну іграшку *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]*. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2019. Вип. 1(1). С. 159-168.

References

- Bahtin, N. N. (1907). *Vospitatel'noe znachenie teatra*. [The educational value of theater]. *Sb. pedagogicheskikh statej v chest' A. N. Ostrogorskogo*. [Coll. of Pedagogical Articles in Honor of A. N. Ostrogorsky]. Saint Petersburg. : B. I. 321-345. (rus).
- Bahtin, N. N. (1911). *Obzor p'es dlja detskogo i shkol'nogo teatra*. [Review of plays for children's and school theaters]. *Russkaja shkola. [Russian School]*. № 1. 15-30. (rus).
- Bahtin, N. N. (1911). *Teatr i ego rol' v vospitanii*. [Theater and its role in education]. *V pomoshh' sem'e i shkole*. [To Help the Family and School]. Moscow : Pol'va. 133-211 (rus).
- Baranova, A. I. (1977). *Esteticheskoe vospitanie starsheklassnikov sredstvami teatral'nogo iskusstva (na materiale shkol Belorusskoj SSR)* [Aesthetic education of high school students by means of theatrical art (on the material of schools of the Byelorussian SSR)] *Synopsis of Ph. D thesis. NII obshchej pedagogiki APN SSSR, Moscow (rus)*.
- Butkevich, A. (1909). *Vospitatel'noe znachenie detskogo teatra*. [Educational value of children's theater]. *Vospitanie i obuchenie*. [Education and Training]. № 5. 146-158 (rus).
- Derhach, M. A. (2012). *Teatralne mystetstvo yak zasib formuvannia osobystosti v istorii pedahohichnoi dumky ta shkoly Ukrainy v KhKh stolitti* [Theatrical art as a means of personality formation in the history of pedagogical thought and school of Ukraine in the twentieth century] : Thesis for Doctor of Pedagogy . Derzhavnyi zaklad «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka», Luhansk. (ukr).
- Dopovid instruktora khudozhnoi sektsii kooperatyva «Ob"iednannia». [Report of the instructor of the art section of the cooperative "Association"] *TsDAVOViUU, F. 111., Op. 1., Spr. 427, ark. 44-zv (ukr)*.

- Drizen, N. V. (1911). Vliyanie teatra na detej i junoshej shkol'nogo vozrasta. [Influence of theater on children and adolescents of school age]. *Russkaja shkola. [Russian School]*. № 1. 38-52 (rus).
- Fedorenko, S. & Dashkovska, A. (2019). Formuvannia obrazotvorchoi kompetentnosti u molodshykh uchniv zi znyzhenym zorum pro ukraïnsku narodnu ihrashku [Formation of art competence using the Ukrainian folk toy among younger schoolchildren with low vision] *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogika. Sotsialna robota) Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal / [editorial board : V. Nechyporenko (chief editor) and others]. Zaporizhzhia : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy» of Zaporizhzhia Regional Council. Iss. 1(1). 159-168 (ukr).*
- Ivanytsia, H. (1919). Ukraïnskyi dytiachyi ta shkilnyi teatr. [Ukrainian children's and school theater]. Knyhal, Ch. 25-26. 1677-1679 (ukr).
- Kalmikova, A. (1913). Deti i teatr [Children and theater]. *Pedagogicheskij listok : Zhurnal dlja vospitatelej i narodnyh uchitelej. [Pedagogical Leaflet: Journal for Educators and Teachers]*. Kn. 3. 225-229 (rus).
- Kotikova, E. M. (1989). Nравственно-эстетическое воспитание учащихся средствами театрального искусства в Украинской ССР (на материале театров для детей 1918-1941 гг.) [Moral and aesthetic education of students by means of theatrical art in the Ukrainian SSR (on the material of theaters for children 1918-1941.)] Synopsis of Ph. D thesis. Kievskij gos. ped. in-t im. A. M. Gor'kogo, Kiev (rus).
- Levchenko, M. H. (1996). Estetychne vykhovannia starshoklasnykiv u protsesi shkilnoi teatralnoi diïalnosti [Aesthetic education of high school students in the process of school theater activities] Synopsis of Ph. D thesis. Skhidnoukraïnskyi universytut, Luhanskyi derzhavnyi pedahohichnyi instytut imeni T. H. Shevchenka, Luhansk (ukr).
- Maliar, H. (1918). Dytiachyi teatr. [Children's Theater]. *Vilna Ukraïnska shkola. [Free Ukrainian School]*. 1918. № 5-6. 19-21 (ukr).
- Mykhailychenko, O. V. (1999). Narysy z istorii muzychno-estetychnoho vykhovannia ditei ta molodi v Ukraïni: druha polovyna XIX - pochatok XX st. [Essays on the history of musical and aesthetic education of children and youth in Ukraine: the second half of the XIX - early XX centuries]. Kyiv : Vydavnychiy tsentr KDLU (ukr).
- Mytrus (1919). Dytiachyi teatr. [Children's Theater]. *Teatr na seli :poradnyk po orhanizatsii narodnoho teatru. [Rural Theater: a guide to the organization of folk theater]*. Poltava : Druk-nia Poltavskoi Spilky Spozhyvchykh Tov-v. 49-54 (ukr).
- Nevada, M. (1911). Deshho pro teatr v shkoli. [Some information on theaters at school]. *Svitlo. [Light]*. Berezen`. 17-24 (ukr).
- Rusova, S. F. (1916a). Dramaticheskij instinkt i ego znachenie v vospitanii. [Dramatic instinct and its importance in education]. *Dlja narodnogo uchitelja: pedagogicheskij zhurnal. [For the People's Teacher: Pedagogical Journal]*. № 11. 1-8 (rus).
- Rusova, S. F. (1916b). Dramaticheskij instinkt i ego znachenie v vospitanii. [Dramatic instinct and its importance in education]. *Dlja narodnogo uchitelja: pedagogicheskij zhurnal. [For the People's Teacher: Pedagogical Journal]*. № 12. 2-7 (rus).
- Rusova, S. F. (1916c). Dramaticheskij instinkt i ego znachenie v vospitanii. [Dramatic instinct and its importance in education]. *Dlja narodnogo uchitelja: pedagogicheskij zhurnal. [For the People's Teacher: Pedagogical Journal]*. № 14. 1-5 (rus).
- Rusova, S. F.(1916d). Dramaticheskij instinkt i ego znachenie v vospitanii. [Dramatic instinct and its importance in education]. *Dlja narodnogo uchitelja: pedagogicheskij zhurnal. [For the People's Teacher: Pedagogical Journal]*. № 13. 1-8 (rus).

**ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ТЕАТРАЛЬНОГО ИСКУССТВА В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ С ДЕТЬМИ
В ПЕРВОЙ ТРЕТИ XX СТ.**

Маргарита Дергач, доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры специальной педагогики и специальной психологии, Хортицкая национальная академия, Запорожье, Украина, e-mail: margarita_solo@ukr.net

В статье представлены результаты анализа историографических материалов по проблеме использования театрального искусства как средства воспитания, обучения и социализации детей педагогами и театральными деятелями Украины начала XX века. Глубокий анализ архивных источников, рукописей, старопечатных изданий позволил выявить педагогов, разработки которых позволяют нам понять особенности формирования теоретических основ и практики внедрения театрального искусства в образовательную систему Украины.

Было определено, что в педагогических материалах начале XX века отмечалась важность средств театра для развития эстетической сферы человека; морально-этических качеств личности, возбуждение ее творческих сил, психологических и психофизических характеристик ребенка: воображение, память; самосознание, эмоции, чувства, эмпатийность, коммуникативные навыки и т.п. Также педагогическими деятелями этого исторического периода определялись возможности театрального искусства в овладении детьми родным языком, в воспитании внимательного и грамотного зрителя.

Ключевые слова: театральное искусство, обучение, воспитание, школьники, педагогическая мысль, педагогическая практика, история педагогіки начала XX ст., Украина.

DEVELOPMENT PECULIARITIES OF DOMESTIC THEORY AND PRACTICE OF USING THEATER ART IN EDUCATIONAL WORK WITH CHILDREN IN THE FIRST THIRD OF THE XX CENTURY.

Marharita Dergach, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Special Pedagogy and Special Psychology, Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail: margarita_solo@ukr.net

The article presents the results of the analysis of historical materials on the use of theatrical art as a means of education, training and socialization of children by teachers and theatrical practitioners of Ukraine in the early twentieth century. The in-depth analysis of archival sources, manuscripts, and old printed works allowed to distinguish teachers whose achievements allow us to understand the peculiarities of the formation of the theoretical foundations and practice of introducing theatrical art into the educational system of Ukraine.

During this historical period, the following issues were raised: the age limits of children's involvement in theatrical creativity, the specifics of the audience; mechanisms of children's dramatic creativity and development of appropriate approaches to the organization of theatrical work with children; requirements for repertoire selection; stages of acquainting children with theatrical art, methods of organizing and conducting rehearsal work, etc.

Scholars and educators of the time noted that children and adolescents who played only for their peers and parents could be involved in theatrical work; acquaintance with theatrical art should begin with simple theatrical forms, dramatized games, acting out charades, proverbs, "living pictures" and gradually move on to staging dramatic works; the basis of children's theatrical play are emotional experiences, and therefore the task of the leader is to emotionally captivate the child, put him/her in the right emotional state.

Based on the analysis of culturological aspects of the functioning of theatrical art in society, theoretical approaches to understanding the pedagogical possibilities of theater and the practice of using theatrical art in school, it was determined that pedagogical materials of the early twentieth century emphasized the importance of theater for the development of human aesthetics, moral and ethical qualities of the personality, activation of his/her creative forces, psychological and psychophysical characteristics of a child: imagination, memory; self-awareness, emotions, feelings, empathy, communication skills and abilities. Possibilities of theatrical art in fostering children's mastering a native language, in the training of attentive and competent spectators were defined.

Keywords: theatrical art, teaching, education, schoolchildren, pedagogical thought, pedagogical practice, history of pedagogy of the beginning of the XX century, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції / Received 11.05.2020

Прийнята до друку / Accepted 24.06.2020

Унікальність тексту 94,3 % (Unicheck ID 1005370154)

© Дергач Маргарита Альфрїмієвна

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ SCIENTIFIC JOURNAL
OF KHORTYTSIA NATIONAL ACADEMY
(СЕРІЯ: ПЕДАГОГІКА. СОЦІАЛЬНА РОБОТА)**

*Журнал розміщує статті трьома мовами: українською, англійською, російською.
Періодичність наукового видання: 2 рази на рік.*

*Думки авторів не завжди збігаються з точкою зору редакції.
За достовірність фактів, цитат, імен, назв та інших відомостей відповідають автори.*

*Літературний редактор (українська, російська мови) – Т. А. Євченко.
Літературний редактор (українська, російська мови) – Н. В. Руколянська.
Літературний редактор (англійська мова) – Б. В. Корнелюк.
Літературний редактор (англійська мова) – О. А. Литвак.
Літературний редактор (англійська мова) – Г. Б. Глуценко.
Комп'ютерна верстка та макет – П. В. Демченко.
Дизайн обкладинки – Т. В. Геворкян-Тарасова.*

*Підписано до друку 30.06.20 р.
Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Гарнітура Arial Narrow. Друк Riso.
Умов. др. арк. 23,25. Наклад 100 пр.*

*Видавництво комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради
Україна, 69017, м. Запоріжжя, вул. Наукового містечка, 59.
Свідоцтво: ДК №7031 від 27.12.2019 р.
E-mail: info@khnnra.zp.ua
Сайт: <https://khnnra.edu.ua>*

Усі права захищені. Повний або частковий передрук дозволено лише за згодою авторів і редакції.
При передрукуванні обов'язковим є посилання на наукове видання
«Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy»
(Серія: Педагогіка. Соціальна робота).